

SPROG & SAMFUND

Tidsskrift fra Modersmål-Selskabet 2025/4

Den glidende bevægelse

Som navnetræk synes ROS at kalde på ROS, og det får den også. *Retskrivningsordbogens* 5. udgave anmeldes i dette nummer i en længere artikel som også handler om mere generelle perspektiver for Dansk Sprognævns varetæelse af retskrivningen.

Retskrivningens referencemeter – som direktør Thomas Hestbæk meget flot kalder *Retskrivningsordbogen* – ville der dog ikke være meget ved uden dens egentlige hensigt, nemlig alt det vi kan bygge

med den som fælles reference. Det gælder i øvrigt også når vi bevidst træder uden for normen, enten dialektalt eller som når forfatter Shékufe Tadayoni Heiberg forsøger at udvide vores bevidsthed med ordbogen *Livets verber*.

En der virkelig forstod at bruge sproget, var Henrik Pontoppidan. Vi har fået ingen ringere end Flemming Behrendt til at indvie os i denne store, elegant flyvende glentes blik. ■

Indhold

Tag den med RO side **4** & side **8**

Femte udgave af Retsskrivningsordbogen udkom i nov. 2024, og dermed justerede Dansk Sprognævn også en smule på regler og enkeltord. Martin Lund kigger på det vigtigste og diskuterer Sprognævnets opdrag.

Mød Kirstine og hendes ABC på Sprogense side **7**

25 år i pontoppidansk selskab side **12**

Med glentens syn side **13**

Flemming Behrendt om Henrik Pontoppidans skrivestil.

Apostrofale forhold side **15**

En wjarselwin af ord side **16**

Yndlingsord i et grænseland med fem sprog.

Sprog der forvildes og sætter frø side **18**

Ordbogen Livets verber tilbyder andre måder at være i verden på.

Bagsiden: Tip en 13'er side **20**

Modersmål-Selskabets bestyrelse

Leder: Christian Munk

leder@modersmaalselskabet.dk

Viceleder: Mikael Fabrin

mfabrin@modersmaalselskabet.dk

Redaktionssekretær: Michael Bach Ipsen

red@modersmaalselskabet.dk

Øvrige bestyrelse: Ingrid Carlsen, Ulla Weinreich, Svend Nielsen, Torben Arboe og Tijana Vujadinović.

Suppleanter: Alex Speed Kjeldsen og Christopher Morgenstjerne

Kontakt & info

Modersmål-Selskabet, % Christian Munk, Portlandsvej 40, 1.,
2300 København S • Tlf.: 21 860 864 • CVR-nr.: 76824215
sek@modersmaalselskabet.dk

Kontingent & betaling

300 kr. pr. år.

Portotillæg udland: 150 kr.

MobilePay (35556), kontooverførsel (reg.nr.: 9570,

konto-nr.: 667 6901) eller med kort på:

modersmaalselskabet.dk/vare-kategori/medlemskab

SWIFT/BIC: DABADKKK, IBAN: DK8030000006676901

Modersmål-Selskabets formål

Modersmål-Selskabet har til formål at virke for bevarelse og udvikling af modersmålet som en grundlæggende forudsætning for dansk kultur og folkestyre. Dette tilstræbes ved:

- at vække forståelse for betydningen af en klar, udtryksfuld og varieret anvendelse af sproget i tale og skrift – med respekt for dialekterne.
- at formidle kendskab til forskning og uddannelse vedrørende det danske sprog.

Sprog & Samfund

Modersmål-Selskabets medlemsblad, SPROG & SAMFUND, udkommer fire gange årligt. Artiklerne tegner ikke nødvendigvis selskabets holdning. Eftertryk er tilladt med kildeangivelse.

Redaktion: Christian Munk, Ulla Weinreich, Michael Bach Ipsen, Mikael Fabrin og Martin Lund

Ansvarshavende redaktør: Martin Lund

martin@modersmaalselskabet.dk

Layout: Maja Krog

ISSN: 0108-433X (trykt udgave) • ISSN: 2246-4212 (PDF)

Dette nummer: Marts 2025 (43. årgang, nr. 1)

Forsidefoto: Ukendt: H.P. ca. år 1900, Suste Bonnén: F.B.

Indkaldelse til generalforsamling

Modersmål-Selskabet afholder ordinær generalforsamling fredag den 9. maj i *Salen* i Østerbrohuset (lige ved Nordhavn St.).

Selve generalforsamlingen varer fra kl. 15.30 til 16.30. Herefter vil dørene blive åbnet for offentligheden, og der bydes på forplejning inden kl. 17 hvor Arne Hardis fortæller om Hans Scherfig.

Dagsorden

1. Valg af dirigent
2. Valg af stemmetællere
3. Bestyrelsens beretning om Selskabets virksomhed i det forløbne år
4. Aflæggelse af revideret årsregnskab til godkendelse
5. Fastsættelse af kontingent for det følgende kalenderår
6. Indkomne forslag
7. Valg af bestyrelsesmedlemmer og to suppleanter
8. Valg af revisor og revisorsuppleant
9. Eventuelt.

Den scherfigske tone

I sit foredrag trækker Arne Hardis linjerne op mellem Hans Scherfigs liv, værk og litterære tone. Den kommunistiske forfatter havde to brændselsstave i sit liv, to store livskrænkende oplevelser: Man – skolen – stjal hans lykkelige, legende barndom. Og man – de danske myndigheder og besættelsesmagten – stjal hans kærlighedsliv med den elskede Liesl da han blev anholdt i juni 1941. Den østrigske kvinde var ledestjernen i hans liv fra det øjeblik i 1925 han traf hende, til han døde i 1979. Foredraget søger sammenhængen mellem brændselsstavene og hans særlige, let genkendelige tone. ■

Arne Hardis står bag Scherfig-biografien Idealisten (Gyldendal, 2008).

Kære Søren Ulrik Thomsen

Tillykke med Det Svenske Akademis nordiske pris!

Ved en prisceremoni den 2. april hos Det Svenske Akademi vil Søren Ulrik Thomsen modtage akademiets nordiske pris, som er den største næsteften Nobelprisen. Tidligere har Villy Sørensen (1986), Henrik Nordbrandt (1990), Inger Christensen (1994), Klaus Rifbjerg (1999), Torben Brostrøm (2002), Pia Tafdrup (2006), Thomas Bredsdorff (2015) og Naja Marie Aidt (2022) modtaget prisen.

Søren Ulrik Thomsen modtog i øvrigt Modersmål-Prisen i 2016. ■

**SVENSKA
AKADEMIEN**

Tag den med RO

Martin Lund, cand.mag. i dansk og retorik

Ændringerne fra 4. til 5. udgave af *Retskrivningsordbogen* handler praktisk talt om småoprydning, men djæveln ligger som bekendt i detaljen, så der er også større principper på spil.

Denne artikel tager udgangspunkt i ændringerne til den nye udgave af *Retskrivningsordbogen* (RO) som de er præsenteret i *Nyt fra Sprognavnet*, januar 2025, der netop er et temanummer om *Retskrivningsordbogens* 5. udgave (RO5). Min gennemgang er ikke udtømmende, men tager de sprogligt væsentligste ting op.

Noget revolutionerende er der ikke sket fra 4. udgave (2012) til 5. udgave (2024). Det ligner mere en blød oprydning i detaljerne. Og skal jeg være helt ærlig, har jeg, hvad nogle ganske få ord angår, altid brugt stavemåder eller bøjninger som var ulovlige indtil november 2024, men som nu er helt rigtige. Og tak for det! Det gælder eksempelvis *en læk*, *flere læk* (hvor flertalsbøjningen hidtil kun har været *lækker*), *en/et ekstrem* (hvor det tidligere kun har været *et*), *mandestemme/mandsstemme* (hvor det tidligere kun var *mandsstemme*).

På P1 i programmet *Norsken, Svensken og Dansken* d. 1. marts. kunne man høre den danske vært Hassan Preisler med største selvfølgelighed oversætte den norske vært Hilde Sandviks *mandskor* til *mandekor*. Om Preisler i 2012 ville have oversat til *mandekor* eller i stedet gentaget og smagt på *mandskor*, er virkelig svært at vurdere fra et 2025-perspektiv, for den sproglige hukommelse hvad den slags forandringer angår, er formentlig meget svag. Derfor kan jeg heller ikke med bestemt sige at valgfriheden er kommet sent, og selv om *mandskor*, *mandsstemme* m.v. lige nu er på vej ud, kan det også pludselig gå den anden vej – fx i kraft af et stærkere integreret Norden. Allerede nu har jeg over få linjer vænnet mig til *mandskor* (igen). Jeg vil lige understrege at jeg her behandler to nært beslægtede ord, og at man ikke kan generalisere ud over dette; eksempelvis står ord som *mandsmød* og *mandsopdækning* urokkelige. Og med alt dette

prøver jeg såmænd bare at sige noget generelt om sproget: Det vil naturligvis ikke strømlines.

Personligt vil jeg gerne byde *leverpostejsmad* med fuge-s et stort og varmt velkommen hjem. Jeg mistede dig da jeg opdagede at du var forkert. Du tilhørte barndommens land og barndommens sandheder, herunder at *sportslørdag* og *leverpostejsmad* ikke i den vildeste fantasi kunne hedde andet. Nu er du tilbage, og det rører mig.

Nuanceudvaskning

Disse indledende tanker minder mig om at vi »gode og sikre sprogbrugere« som ændringer i retskrivningen i princippet baserer sig på, jo ikke i ét og alt skal følge retskrivningen hvis der er noget vi vil have ændret til det bedre. Hvis de alldygstige, mest tjekkede og kompetente sprogbrugere altid følger retskrivningen til punkt og prikke selv når den byder os imod, er der kun de nuanceudvaskende ændringer tilbage til at blive optaget som ny retskrivning. Og det er ærgerligt, for det er jo ikke sikkert at den journalist der i årevis dovent og ubevidst har skrevet »grine af nogen«, overhovedet vil sætte pris på at hans uvidenhed optages som retskrivning. Den dag han måtte ankomme til den billedlige forskel på »grine af« og »grine ad«, ville han såmænd nok have sat pris på at sproget havde ventet på sin repos til han kom op ad trappen.

Men som bekendt er »grine af nogen« (og lignende) siden 2012 blevet belønnet med den retskrivningsmæssige blåstempling, og vi har således mistet vores fællesskab om et sprogligt sindbillede, nemlig at vi griner *ad* nogen, altså i nogens retning og *til* nogen – at et grin er noget man sender af sted, og som danner forbindelse mellem mennesker. Ud med badevandet, og det uden at noget levende væsen udtrykkeligt har bedt om det.

Sproget mister poesi og nuancerigdom.

Således er jeg ikke den store tilhænger af Dansk Sprognævns noget ensidigt deskriptive tilgang. Jo jo, der er et traditionsprincip som skal opvejes mod det sprogbrugsprincip (dvs. den faktiske brug af sproget) hvormed de registrerede ændringer befordres. Men sat lidt på spidsen er det en død afvejning – et spørgsmål om masse. Helt overordnet mangler der et mere normativt fornuftsprincip som eksempelvis i 2012 havde tilsagt: Ja, skolernes dansk har ikke været så skridsikkert og solidt de sidste 20 år, »grine af nogen« er massivt udbredt, men det er en lille fejl, og vi bevarer *ad* som det eneste korrekte fordi det giver sproglig mening. Måske skulle vi prikke skolernes og journalisternes institutioner på skulderen og forklare dem forskellen på *ad* og *af*.

Kære Sprognævn. Kapitel 1 i *Lov om Dansk Sprognævn* handler om jeres opdrag. Det fylder kun en luftig halv side, og I kan det sandsynligvis i søvne. Så langt mine læsevner rækker, står der intet om at afkriminalisere udbredte småfejl, ligesom der intet står som skulle forhindre jer i at afveje traditionsprincippet mod sprogbrugsprincippet på en mindre maskinel måde.

Når det er sagt, havde jeg netop en grund til at gribe tilbage til et 12-13 år gammelt knæfald for de *mindre sikre* af de såkaldt sikre sprogbrugere. I 2012 var der en del af den slags knæfald, men fra RO4 til RO5 er der meget lidt. Dét lidt drejer sig om fx »*svedet* græs« og »et *svedent* grin«, hvor sidstnævnte var reserveret til en overført betydning, men ikke længere er det idet man nu også kan skrive fx »*svedent* græs« i bogstavelig betydning. Michael Bach Ipsen skriver i øvrigt bredt og dybt om sådanne participier i et senere nummer af Sprog & Samfund.

Dog skal man lide den tort at se Sprognævnet selv benytte et andet af 2012-knæfaldene, nemlig i hvert fald nogle af de 28 undtagelser de lavede for forbindelser af biord og forholdsord. Således har de valgt selv at samskrive eksempelvis *udover* og *indenfor* når disse har en styrelse, altså forholder sig

De godt slidte retskrivningsordbøger på Sprognævnets runde bogreol. Foto: Johanne Niclasen Mortensen, Dansk Sprognævn.

til et objekt.

Jeg havde sørme ikke regnet med at Sprognævnet ville fravige en generel regel for at køre ind på et bumlet nødspar af 28 dobbeltformsundtagelser.

Den elektroniske RO bliver den primære

En større principiel ændring fra RO4 til RO5 angår ordbogens egen status. Hidtil har uddannelsessystemet skullet følge den til enhver tid seneste trykte udgave af *Retskrivningsordbogen*, dvs. 1948-retskrivning (udgivet i 1955, ved Dansk Sprognævns oprettelse) indtil 1986, dernæst 1986-retskrivning indtil 1996 (RO2) og så fremdeles (RO3, 2001, og RO4, 2012) op til nu. Men fra og med RO5 overgår status som primær retskrivningsordbog til den elektroniske version. Her vil årligt tilbagevendende opdateringer tælle som gældende retskrivning, og vel at mærke er det ikke udelukket at såkaldte principielle normændringer – dvs. ændringer der vedrører større ordgrupper eller fx tegnsætning – indfinder sig i det der på moderne tech-sprog hedder RO5.1, RO5.2 osv.

Her vil jeg dog slå koldt vand i blodet. Det er kun 1948-reformen som Dansk Sprognævn selv kalder en rigtig reform, mens de efterfølgende betragtes som justeringer. Og det forholder sig da også sådan at hvis du skriver det dansk som blev vedtaget i 1948 – men rigtig nok var 10-20 år (og hos visse sprogbrugere længere) om at vinde indpas – så skriver du den dag i dag temmelig korrekt. ►

Naturligvis skal en sprognørd som undertegnede jævnligt slå de mere labile dele af sproget op og i øvrigt følge med, men det gør man såmænd helt naturligt i forvejen.

I forbindelse med den elektroniske udgave skal nævnes at denne nu får en række brugervenlige muligheder og egenskaber. Man kan således klikke sig til en udfoldet visning hvor oplysningerne om det enkelte ord står klarere struktureret end der er plads til i den trykte udgave. Desuden kan man fx vælge mellem latinske og danske betegnelser for ordklasser og andre grammatiske begreber. Og måske vigtigst: Der krydshenvises til ord som man let kan komme til at forvirre opslagsordet med, og ikke blot dét. Nej, det krydshenviste opslag hentes også nogle gange ind, hvorved man ser alle muligheder og dermed vil være mindre tilbøjelig til at løbe med fx det forkerte bøjningsmønster fordi man har fat i den forkerte ordklasse eller forkerte betydning. Det er fremragende brug af mulighederne i det elektroniske!

fros|sen

adj.

forfrossen

tilfrossen, stivnet

neut. frosset

pl. frosne

Se også:

fry|se

vb.

præs. fryser

præt. frøs

præt. part. frosset, foran fælleskønsord også frossen

præt. part., plur. frosne

Se § 31-34 om bøjningen og brugen af participiumsformer på *-en/-ne* af verber der i præteritum participium kan have endelsen *-en*.

en frossen el. frosset kylling

et frosset vandrør

frosne grøntsager

RO og DDO

Ord uden etymologi er i mine øjne lidt som ryttere uden hest, og derfor bruger jeg ikke RO's staveopslag til ret meget, bortset fra når *Den Danske Ordbog*s beskedent serverstøttede onlineudgave

er nede. Det skulle da lige være for at vise andre at *Hongkong* eller *Saudi-Arabien* er sammenhængende ord, eller når jeg har glemt hvordan man staver til *Aserbajdsjan*! Også inddelingen i stavelser kan gøre RO nyttig når man diskuterer orddelingen hen over et linjeskift; men om jeg, når det kommer til stykket, vil følge inddelingen af fx *di|ag|no|se* eller snarere navigere efter etymologien, *dia-gnose*, det ved jeg sorme ikke.

Samlet har RO cirka en halv million opslag om dagen. Om min brug af RO øges med den nye version, ved jeg ikke, men jeg ved at jeg slår en del op i paragrafdelen når jeg skal vejlede andre og være på helt lovhjemlet grund. Under alle omstændigheder bør der nok være en Retskrivningsordbog: I sit forord i bemeldte temanummer af *Nyt fra Sprognet* bruger direktør Thomas Hestbæk Andersen den gamle referencemeter i Paris som metafor for *Retskrivningsordbogen*, der altså er skriftsprogets referencemeter. Egentlig en fin metafor (selv om en meter godt nok siden 1960 har været defineret ud fra endnu mere præcise videnskabelige metoder), og det er i øvrigt et bemærkelsesværdigt flot forord Hestbæk har skrevet!

Med til historien om den elektroniske primærudgave hører også at RO5 og COR bygger på den samme underliggende database. COR betyder Det Centrale Ordregister, og her har hvert eneste ord og dets bøjninger en slags cpr-nummer, hvilket betyder at alle sprogresurser, programmer og AI-konstruktioner som kodes med disse numre, automatisk følger med retskrivningen og i øvrigt kan henvise til hinanden. Nogle få klik videre fra forsiden af dsn.dk (kig under »Ordbøger«) finder man en ganske god introduktion til COR.

Desværre foreligger COR kun i en ikke helt pålidelig betaversion, og derfor går opdateringerne hos Det Danske Sprog- og Litteraturselskab af *Den Danske Ordbog* ikke så glat og smart som man kunne forestille sig. Ændringerne må tjekkes manuelt. Det foregår i skrivende stund (marts 2025).

Fortsættes på side 8. ►

SPROGENSE

Ruben
Schachtenhaufen

Sædvanen tro er Modersmål-Selskabet naturligvis at finde på sprogfestivalen i Bogense. Sprogense afholdes i år fredag d. 2. og lørdag d. 3. maj. Vores nøjagtige placering på Sproggaden (Adelgade og Østergade) kender vi ikke i skrivende stund. Ligeledes tages der med hensyn til de to foredrag, noteret her i højre side, forbehold for små ændringer. Så hold øje med det altid opdaterede program på Sprogenses hjemmeside.

Vi glæder os til at se jer! ■

Dansk udtale de sidste 50 år

Ruben Schachtenhaufen fortæller om *Dansk Udtaleordbog* og om forandringer i dansk udtale, konkurrerende udtaler og årsagerne til begge dele. Tid og sted: fredag d. 2. maj, kl. 15.30–16.15 i Multisalen v. Bogense Skole, Gyldensteensvej 2.

Kirstines ABC på fynsk

Kirstine Boas fortæller om sin ABC's tilblivelse og diskuterer hvorfor og hvornår unge fynboer taler med fynsk dialekt i dag. Tid og sted: lørdag d. 3. maj, kl. 13.00–14.00 i Den Gl. Købmandsgaard, udendørs-scenen, Østergade 19.

Kirstine Boas

Mød Kirstine og hendes ABC

Kirstines ABC på fynsk lanceres i forbindelse med sprogfestivalen Sprogense den 2. maj 2025. På Modersmål-Selskabets stand kan man under hele sprogfestivalen købe bogen, og lørdag holder Kirstine Boas foredrag.

De seneste år har vist at der er stor interesse for at tage på sproglige opdagelsesrejser i de dialektlandskaber man selv er vokset op i – eller bor i til daglig.

Det gælder også på Fyn.

ABC'en indeholder 29 finurlige illustrationer og alfabetrim på fynsk med fokus på dialekttræk og med kærlighed til fynsk sind, stemninger og stereotyper. Flere af historierne inviterer til samtaler om hvad det vil sige at være fynbo, og om møder mellem mennesker.

Kirstines ABC på fynsk

er den anden i Modersmål-Selskabets serie af ABC'er på dialekt.

Reddi go fornøjelse,
jo! ■

Kirstine Boas: Kirstines ABC på fynsk
ISBN: 978-87-93708-63-1 (200 kr.)
Lydbog: 978-87-93708-62-4 (100 kr.)
Illustrator: Rasmus Damsgaard.

Fortsat fra side 6.

Uheldig udmelding om komma

De største ændringer i RO5 angår ifølge Sprognævnet adverbialt *-t* og kommaanbefalingen. Jamen så lad mig først ganske kort behandle den ændrede, eller rettere ophævede, kommaanbefaling. Sprognævnet har i flere år været trætte af at stå som prygelknabe i kommakrigen, simpelthen fordi det skabte for meget støj og slid på troværdigheden at være i konflikt med den mest udbredte kommatering. Derfor blev ophøret af den eksplicitte anbefaling af nyt komma også meldt ud i god afstand fra lanceringen af RO5, nemlig i den tidlige sommer 2023, ligesom emnet er maksimalt nedtonet her i temanummeret af *Nyt fra Sprognævnet* om RO5. Fint!

Den måde de i sommeren 2023 steg ned af den høje hest på, kan ses enten som elegant eller som en uheldssvanger faldulykke i langsom gengivelse. Vurderingen afhænger af det reelle bagvedliggende pres, og jeg tror ikke der har været noget politisk pres, så fra mig kommer der ikke høje karakterer.

Når man kommunikerer at man ikke længere anbefaler nyt komma, dvs. kommatering uden automatiske startkommaer, så lyder det jo – logisk nok – i de flestes ører som om man peger på det modsatte som det bedste. Derfor var det en højst uheldig udmelding. Og som sædvanlig troede visse dele af pressen – fordi de *ville* tro det eller *ville* misforstå det – at der var tale om en de facto afskaffelse af nyt komma. Det troede de også i 2004. Dermed har Sprognævnet endnu en gang stækket omdømmet af den fornuftige kommatering som de i øvrigt selv sværger til og lykkeligvis stadig bruger.

Der findes medarbejdere i Dansk Sprognavn der ligesom undertegnede mener at traditionelt grammatisk komma er »uforsvarligt«. Men i stedet for at have stamina til at lægge det i graven – eller i det mindste sige at automatiske startkommaer er ligegyldige – indforskriver man sig til en ny årrække hvor en stor majoritet af de tegnsætningsrelaterede spørgsmål på spørgetelefonen handler om place-

ringen af startkommaer som dybest set bare står i vejen, og hvis omgærdende interesse minder mest om et akademisk Stockholm-syndrom.

I praksis forholder det sig desværre sådan at den megen optagethed af startkommaer tager opmærksomhed fra langt vigtigere kommaer, eksempelvis tiltale- og slutkommaer, som folk så glemmer at sætte. »Politiet bekræfter, at skudepisoden fandt sted på Twitter.« Det er intet mindre end tragisk – og også lidt tragikomisk. Sprogforskeren Jacob Baden foreslog væsentlige skridt i retning af nyt komma allerede i 1792. Norge valgte nyt komma allerede dengang de løsrev sig fra Danmark (!) og sætter i dag præcis nyt komma. Og svenskerne fik noget lignende indarbejdet i 1970'erne uden at se sig tilbage. Jeg har skrevet om den afståede kommaanbefaling på Kforum i artiklen *Goddag-mand-kommadebat: Rygtet om nyt kommas død er overdrevet*.

vit|ter|lig

adj.

neut. vitterligt

pl. vitterlige

som adv. også uden *-t*, fx det er vitterligt el.

vitterlig ikke den store nyhed

Se § 38 om hvornår adverbialer der er dannet af adjektiver på *-ig* eller *-lig*, tilføjes *-t*.

Adverbialt rod

Lad os kigge på adverbialt *-t* i ord med *-ig*. I tidernes morgen for dansk retskrivning var det egentlig meget simpelt: Når et adjektiv (tillægsord) blev brugt adverbialt (som biord), skulle det aldrig have *-t* på. Tillægsord lægger sig til navneord og bøjes efter køn, altså fx *en skrækkelig handling* og *et skrækkeligt rod*. Når tillægsord lægger sig til noget andet end navneord, forvandles de til biord, fx *en skrækkelig(t) grim bil*. Langsomt men støt har *-t* bredt sig. Med RO5 er det nu obligatorisk at sætte *-t* på mådesadverbialer, dvs. biord der definerer den måde et andet ord skal forstås på, eksempelvis *gjorde udtrykkeligt opmærksom på* eller *fortryder bitterligt*.

Gradsadverbialer (*skrækkelig(t) grim*) har derimod stadig valgfrit *-t*, men det har altid været godt

dansk at undlade *-t* på disse, eftersom de er styrke-markører helt eller delvis tømt for deres egentlige indhold, fx *Han synger utrolig dårligt* eller *Hun er rigtig kommet på røven*.

Til gengæld er der nyt for tidsadverbierne som nu mister valgfrihed og får obligatorisk *-t* på. Det gælder ord som *dagligt* og *jævnligt*. Vær min gæst! Lige så velkommen er i sin essens undtagelserne fra denne regel. Det gælder de syv ord *bestandig*, *evig*, *foreløbig*, *idelig*, *nylig*, *samtidig* og *sluttelig*. Her gælder valgfrihed, men jeg finder det hensigtsmæssigt at undlade *-t* på disse, så vi bevarer en forskel på eksempelvis *Taget er foreløbigt repareret* (måde) og *Foreløbig er taget repareret* (forløbsmæssigt).

Tidsadverbium-ændringen har skabt forvirring og lettere forbløffelse i sprogekredse. Det er der ikke noget at sige til. Alene det at indføre en regel som nødvendiggør syv undtagelser, burde medføre at man tænkte den om. Og når man så sidder og kigger på disse syv undtagelser, begynder man at undre sig over at *stadig* ikke er med – fx *de stadig mere vanvittige udmeldinger fra Det Hvide Hus* – og *stadig* er da for resten synonymt med det hengemte *idelig* som nu nyder berømmelse i kraft af de syv undtagelser. Jeg har spurgt, og det viser sig at svaret ligger i en sort boks bestående af ordklassese-gymnastik, thi det forholder sig sådan at *stadig* er et såkaldt *født adverbium*, og fødte adverbier er slet

🔍 løwpostej

Der blev ikke fundet nogen resultater for din søgning.

ikke med i snakken om adverbialt *-t*, som altså blot angår adjektiver brugt som adverbier.

Undskyld mig, men hvordan skal man kunne vide det? Ordet optræder i ordbøgerne som både adjektiv og adverbium, så hvordan skal man vide at *stadig* er et født adverbium, når ordklassefordoblingen netop oftest går den modsatte vej? Sprog-nævnet har venligt svaret mig at de er »i gang med at undersøge« om *stadig* – og i øvrigt *virkelig* – kan

Modersmål-Selskabets Michael Bach Ipsen gennemgår 1955-retskrivningen for vores yngste læser. Foto: Tijana Vujadinović.

nævnes oven i de syv. Mens *stadig* tilhører de svært definerlige tidsforløbs-adverbier såsom *foreløbig* og *samtidig* – og dermed ifølge mig indskrives sig naturligt i selskab med de syv – har adverbiet *virkelig* en klar rolle som styrke-markør og indskrives sig dermed i en helt anden kategori.

Her er min overvejelse: Hvad med at opløse kategorien tidsadverbier for at indsnævre den semantisk til *forløbsadverbier*. Forløbsadverbier er så de syv undtagelser, altså ord som *samtidig* og *foreløbig*, plus *stadig* og alle andre adverbier der hører funktionelt og semantisk til her, uanset om de er fødte adverbier. Restgruppen – som tæller de tidsadverbier danskernes sprogøre i årevis har villet have *-t* på – handler mestendels om frekvens, altså *dagligt*, *ugentligt* osv. og *jævnligt*, men så vidt jeg kan se, også om *tidligt* der ikke har noget med frekvens at gøre (og som muligvis blot er smittet af *sent*). Hvis man betragter dem som undtagelser, er der færre end i den voksende syv-plus-gruppe, men man kan jo også bare flytte dem over i gruppen af mådes-adverbier og gøre opmærksom på dem med et ►

»herunder«. Og drop så valgfrihederne: Forløbsadverbier skal være uden *-t*.

I samme ombæring bør gradsadverbier skifte navn fordi grad, frekvens og måde har nogle overlappende konnotationer i sig. Desuden konnoterer *grad* til fin, trinvis graduering, hvilket ikke just er styrkemarkørernes natur. I stedet kan de hedde fx *styrkeadverbier* eller *emfatiskke adverbier*.

be|de

sb.

en rodfrugt

en kastreret vædder

utr.

sg., def. beden

pl., indef. beder

pl., def. bederne

i sms. bede-, fx bedekølle, bederoe

Lige så vel som jeg – og vel nok de fleste af de sikreste sprogbrugere – betragter det som godt dansk at undlade *-t* på de *-ig*-ord jeg her har defineret som forløbsadverbier, er der også en gruppe af adverbier sluttende på *-vis* som det forekommer mig klædeligt at undlade *-t* på. I den forbindelse undrer det mig at Sprognævnet på side 5 i bemeldte udgave af *Nyt fra Sprognævnet* skriver: »Hvis der er nogen der er bekymrede over om der er sket store ændringer i retskrivningen, kan vi indledningsvist berolige med at de ændringer der er, ikke er store og omkalfatrende.« Den sprogbrug fra en sproglig autoritet støjer voldsomt på min seismograf, også mere end den åbenlyse smutter »t-shirt« (med lille *t*) øverst på side 34 – en *T-shirt* er jo navngivet efter formen på det store *T*.

 polyneser

Der blev ikke fundet nogen resultater for din søgning.

Køn er ikke altid kønt

Tre faktorer har betydning for om et ord indlemmes i *Retskrivningsordbogen*, nemlig 1) hvor hyppigt det er, 2) om det bruges i almensproget, og 3) om

det kan være vanskeligt at stave. Artiklen om kønnede ord i *Retskrivningsordbogen* gør en dyd ud af at klarlægge at eventuelt kontroversielle ords indlemmelse handler om saglige argumenter i forhold til hyppighed blandt gode og sikre sprogbrugere – og at nogle af dem faktisk er genkomster af om ikke old- så ældgammel sprogbrug. Eksempler på sidstnævnte er ord som *voldskvinde* og *redningskvinde*, der findes i *Ordbog over det danske Sprog* med godt 100 år gamle referencer. Og nu optages de så – på grund af fornyet brug – i RO5 sammen med fx *bedekvinde*, *bededame*, *ankerkvinde* og *afholdskvinde*.

ork *sb. (utr.)* en eventyrfigur

ork *interj.*

ork *kun i fast forbindelse*

ork

kun i fast forbindelse

have ork til

have kræfter til

Ord som *bedekvinde* eller *afholdskvinde* giver nogenlunde god mening fordi der på forskellig vis ligger noget intimt eller personligt i dem. Derfor er en betegnelse som *bedeperson* heller ikke slået an. Men spørger man mig om jeg interesserer mig for at ændre på fx *formand* eller *landmand* som halvmetaforer eller overbegreber for begge køn, siger jeg nej eller trækker på skuldrene (alt efter hvad jeg tør sige i situationen). For hvad skal vi så med *nullermand*, *bussemand*, *begmand* og *vandmand*? Det kan hurtigt blive noget rod. Lige nu må man bare konstatere at der er en kamp om sproget og ikke mindst om hvor bogstaveligt det skal tages. Lad mig give et praj: Sproget har det vanvittig dårligt med folk der tager alting bogstaveligt. Når jeg kalder den idiotiske bilist foran for *han*, er det jo en universel betegnelse for det individ (eller robot) som sidder bag rattet. Jeg håber virkelig ikke at vi mister den kontakt med sproget.

Pivåben for pive

Normændringer på enkeltordsniveau er oprydning med pincet. Ud over de tilfælde jeg nævnte i indledningen, kan for eksempel nævnes at *catalonier* nu også må staves *catalaner*, og at *lige meget* aldeles springer en træls tid med dobbeltform over og nu staves *ligemeget*, altså i ét ord, bum! Særlig glad er jeg som sagt for *leverpostejsmad*, men også for at man nu må pibe med *v*, altså *pive*, og dét både med *det vons* og *det vuns*. Faktisk indhenter *pive* nu blot førsteleddet *piv-* som netop kommer af *pibe*.

Ændringer i bøjninger på enkeltordsniveau har åbnet om ikke en ladeport, så en dobbelt terras sedør mod vest, for engelsk flertals-s. Nogle ord har mistet muligheden for nulendelse (dvs. den vi også kender fra *mus*, *fisk*, *øl*, *sten*, *bik* osv. i flertal), eksempelvis *band*, der nu kun kan hedde flere *bands*, hvilket så til gengæld naturligt danner en dobbeltform i bestemt flertal, nemlig *bandene* og *bandsene* – en skæbne der også er overgået *T-shirt* med *T-shirtene* og *T-shirtsene*. Omvendt tillades nu dansk flertalsbøjning af *DJ/dj*, altså *DJ'ere* og *DJ'erne* (ditto med småt). Andre har fået tilføjet flertals-s som dobbeltform, eksempelvis *design(s)*, der så til gengæld har mistet den i min levetid af ædruelige sprogbrugere aldrig benyttede mulighed for fælleskøn (*en design*, *designen*). Tilsvarende kan man nu sige både *bulldogger* og *bulldogs*, dog kun *bulldoggerne* (ikke *bulldogsene*) selv om *hotdog* faktisk bøjes *hotdoggene* (uden *r*) og *hotdogsene*. Disse indlån er under alle omstændigheder så labile at man som korrekturlæser altid gør bedst i at slå dem op. Eller som Sprognævnet selv skriver: »[...] der kan gå lang tid før indlånte ord har fundet sig bøjningsmæssigt helt til rette i det modtagende sprog.«

🔍 troldsplint

Resultater for "troldsplint" (1 resultat)

trold sb. (utr.)

Der er vist ikke så meget at gøre: Flertals-s er ikke et løst bræt men som minimum et bærende spær i dansk grammatik.

Ord smitter hinanden

Nå! *Kirsebærsten* har fået kappet deres sproglige familieband til fx *edelsten(e)*, idet flertalsbøjningen med *-e* ikke længere går an for de små, halvgiftige kerner. Vi må håbe at kirsebærrene ikke bliver sure. Er man berettiget sur over smidte cigaretskod, kan man nu henvise til dem i flertal med både nulendelsen *skod* og *skodder*. Måske har de vandtætte skotter, med og uden kilt, smittet.

I det hele taget smitter ord hinanden, hvilket er tydeligt når det gælder fælleskøn eller intetkøn. *Merinoet* hed det før, men nu kan merinofårenes uld også hedde *merinoen*, ligesom *uld* i bestemt form hedder *ulden*. *Propanet* får nu også formen *propanen*, ligesom *gas* er fælleskøn. Omvendt er *narrativen* ligeglad med at det hedder *fortællingen*, *historien* og *tråden*, men vil nu også hedde *narrativet*. Åbenbart er lyd i nogle tilfælde mere smittende end semantik – det hedder jo *stativet*, *motivet*, ...

🔍 søgning

Der blev ikke fundet nogen resultater for din søgning.

Nogle ord vil ikke sættes i bås. Ordet *anden* er ikke længere pronomener (og talord), men nu adjektiv (og talord). Sprognævnet argumenterer med at det ligner visse adjektiver, såsom *egen*, *samme* og *øvrige*, og i det hele taget placerer sig som et adjektiv. Omvendt skrifter ordet *al* fra adjektiv til pronomener ud fra lignende argumenter. Jeg har endnu ikke analyseret om det er smart, men princippet om at benytte et funktionelt syn hilser jeg varmt velkomment. Disse betragtninger og beslutninger baserer sig i øvrigt på Erik Hansens og Lars Heltofts *Grammatik over det Danske Sprog* (2011), og så længe Erik Hansen stadig har en finger med i spillet, ved jeg at der er en troldsplint af normativ fornuft. ■

25 år i pontoppidansk selskab

Gunnar Jørgensen, Pontoppidan Selskabet, medlem af bestyrelsen 2005-2024

Flemming Behrendt skrev i 1964 specialeafhandling om Pontoppidan, men forlod efter studietiden emnet for gennem tre årtier at virke i dansk journalistik. I slutningen af 90'erne påtog Behrendt sig dog en opgave for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab med en udgivelse af Pontoppidans *Smaa Romaner I-III*. Næsten samtidig fik han en henvendelse fra et forlag med en opfordring til at skrive en bog – en biografi – om Henrik Pontoppidan.

Behrendt var nu for alvor tilbage på Pontoppidan-sporet, men indså hurtigt at der måtte økonomiske midler til og skabes et bredere (akademisk) miljø omkring Henrik Pontoppidans forfatterskab. Det sidste blev igangsat med stiftelsen af Pontoppidan Selskabet i oktober 2000. De økonomiske midler blev søgt hos Velux Fonden, der valgte at støtte en idé om at samle alle relevante kilder til forfatterskabet på en hjemmeside.

Hjemmesiden henrikpontoppidan.dk blev på mange måder motoren i de to øvrige projekter – biografien og selskabet. I 2005 overtog Syddansk Universitet formelt ansvaret for hjemmesiden, der i dag fuldt udbygget rummer hele forfatterskabet i alle versioner af de mange titler, samt meget af den væsentligste sekundærlitteratur om forfatterskabet og ikke mindst over 6.000 breve til, fra og om Henrik Pontoppidan. Det hele ligger i digitaliseret form og er dermed søgbart på tværs af hele databasen.

Der var i udgangspunktet afsat tre år til biografien, men den kom til at tage næsten 20 år. I 2019 udkom så Flemming Behrendts *Livsrusen – en bog om Henrik Pontoppidan*, og med fem stjerner i Politiken blev den straks udråbt til den ultimative biografi om Henrik Pontoppidan. Bogen findes

ikke kun i den trykte version, men også i en elektronisk udgave i hvilken der er links fra alle citater til kilden på henrikpontoppidan.dk.

Medlemmer, møder og medier

Selskabets formål er at drive og fremme forsknings-, uddannelses- og formidlingsvirksomhed der udgår fra eller er inspireret af Henrik Pontoppidan og hans forfatterskab. Medlemstallet var størst da det for få år siden var 170. I dag har Selskabet omkring 130 medlemmer, imens den tilknyttede facebookgruppe, Henrik Pontoppidan Forum, har 870 medlemmer.

Siden 2001 har det været en fast tradition at afholde et årligt sommermøde for medlemmer og andre interesserede. Det vil sige en weekend i august med et større tema og seks til otte foredrag på programmet. Selskabet udviklede også hurtigt et forårs- og et efterårsprogram med tre-fire medlemsarrangementer i hver sæson.

I 2023 påbegyndte Selskabet det elektroniske tidsskrift Pontoppidaniana. Det udgives i samarbejde med Syddansk Universitet og har en selvstændig redaktion med Nils Gunder Hansen (professor emeritus) som hovedredaktør. Foreløbig er det blevet til tre temanumre: *Jakobe* (nr. 1), *Livsfilosofien hos Henrik Pontoppidan og Ludvig Feilberg* (nr. 2) og *Kvindefigurer og kønsidentitet* (nr. 3). Tidsskriftet er gratis for alle og ligger på Det Kongelige Biblioteks server tidsskrift.dk, men findes også via Selskabets hjemmeside.

Et andet nyt initiativ er udgivelsen af en række af selskabets foredragsarrangementer som videoforedrag tilgængelige for medlemmerne via hjemmesiden. ■

Flemming Behrendt: Livsrusen – en bog om Henrik Pontoppidan, 707 sider, Gads Forlag, 2019.

Interessen for Pontoppidans forfatterskab har på mange måder været stigende i de senere år. Her er nogle få nedslag:

Gyldendal har i 2020-2022 nyudgivet Pontoppidans tre store romaner *Det forjættede Land*, *Lykke-Per* og *De dødes Rige*. Bille Augusts filmatisering af *Lykke-Per* i 2018, inkl. tv-serien på TV 2, bragte for alvor Pontoppidan ud til nye kredse. Desuden er *Lykke-Per* i 2018 udgivet i en ny engelsk oversættelse – Paul Larkin: *A Fortunate Man*.

Ny sekundærlitteratur om forfatterskabet og temaer heri udgives løbende, fx Rasmus Vangshardt: *Livets febrile hemmeligheder*, 2019, Preben Lillhav: *Lykke-Per og Platon*, 2020, Henrik Poulsen & Johan Rosdahl: *Undervejs til Lykke-Per*, 2021, Steen Beck: *Pontoppidans store romaner*, 2022, Anders Raahauge: *Pontoppidans præster*, 2023.

Henrik
Pontoppidan
(1857-1943), foto fra cirka 1911.

Endelig har Det Danske Sprog- og Litteraturselskab gang i et stort projekt med digitalisering af Pontoppidans store romaner i de forskellige versioner. Den digitale udgave følges af en traditionel, kritisk og kommenteret bogudgivelse af de tre værker.

Med glentens syn

Flemming Behrendt, cand.mag., journalist, forfatter og Pontoppidan-forsker

Svævende over historiens landskab slår teksten ned på de mindste detaljer der tilsammen skaber ikke bare et billede, men også en stemning.

Henrik Pontoppidans sprog er kun sjældent taget op til nærmere undersøgelse (f.eks. af Sven Møller Kristensen i *Impressionismen i dansk prosa 1870-1900*, 1955, og Peter Skautrup i *Det danske sprogs historie IV*, 1968). Er det fordi det er så insignifikant, almindeligt, i hvert fald i forhold til sin samtid?

I dag kan det selvfølgelig volde de samme vanskeligheder at forstå som sproget i andre tekster fra hans samtid: ordforrådet, betydningsglidninger, stavemåden og den gamle retskrivning. De to sidstnævnte har flere udgivere redigeret på efter at forfatterskabet blev frilagt i 2013. Men skriver han ikke derudover lige ud ad landevejen? »Der var en-

gang en Mand, der hed Søren«, angav han selv som eksempel på sin stil.

Nej, han skriver med en malers eller en filminstruktørs blik. Med mange detaljer bygger han sine rumlige billeder op. Han vidste det godt selv, i hvert fald da han som gammel skrev om *De Dødes Rige*, den sidste af de tre store romaner: »Bogen er nemlig slet ikke nogen rigtig Roman – og er heller ikke tænkt som sådan – men et Filmsforsøg, som ikke helt er lykkedes.«

Teksten er det billede der skal ses

Jeg henter et tilfældigt citat for at illustrere hans skrivemåde, nemlig fra Emmanuels ankomst til ►

dyrlægefruens dødsleje i *Det forjættede Land*. Citatet er hentet fra førsteudgaven (1892), og det er ikke at finde i den 'endelige' udgave fra 1898 og senere, men citatets sammenhæng kan læses på henrikpontoppidan.dk; søg fra åbningssiden en signifikant stump af teksten.

»Det var en trist Graavejrsmiddag. [...] Solen var som sædvanlig staaet op i klar og blaa Luft; men allerede nu hang en tung Regnhimmel ubevægelig ned over de halvt afmejede Marker med de lange Rækker af vaade Neg. [...]

Efter et Kvarterstids Forløb naaede Emanuel – iført Ornat – ud til Aggerbølles lille faldefærdige Hus i det øde og afsides liggende Egede, gik over dets fuldstændig nedtraadte Havestakit, over en Række hensygnende Kaalplanter og Kartoffeltoppe og traadte ind i Forstuen. Her kom en lille puklet Kone ham betaget og grædende i Møde, idet hun raabte:

‘Nu døde hun!’«

Pontoppidan har i sin fortællingsform et falkeblik; jeg selv vil helst sige glenteblik. Netop den fugl er for sin egen forfatter en metafor: Svævende over historiens landskab slår teksten ned på de mindste detaljer der tilsammen skaber ikke bare et billede, men også en stemning; retter som med en pensel opmærksomheden ind på de sigende detaljer. Men læg mærke til: Det sker uden de metaforer der forrykker opmærksomheden fra det konkrete til det billedlige. Teksten er billedet der skal ses, opleves – som på et maleri.

Indkredsede, ikke snurrende

Det er også i det lys man skal se hans mange rettelser fra udgave til udgave. Skastrup giver en række eksempler, og jeg har selv et helt liv igennem arbejdet med dem. Igen som maleren der med sine penselføringer forandrer, lægger til, trækker fra og ændrer perspektivet, ikke alene fra skitse til bogudgave, men også fra udgave til udgave. Han kan endda gå lige så langt som kunstmaleren Johan

Rohde gjorde med sit Frederiksborg-portræt (se min artikel herom på henrikpontoppidan.dk). Det sker f.eks. i *Ung Elskov* fra 1885/1903, hvor hele fortælleren skiftes ud.

Men er det ikke blot en slags impressionisme der her gør sig gældende?

Nej, sammenlign for eksempel med dette citat fra den største af de danske impressionister, Herman Bangs, stakåndede tekst (fra *Tine*, kap. 1):

»Tine blev ved at sidde paa Forhøjningen. Udenfor laa Pladsen solbelyst og stille. Dovne var Kordrenene faldne hen langs Muren, og ovre paa Krobænkens sad kun Præstens Nils i Skjortearmer og rød Vest og spyttede saa langstrakt ud i Solen.«

Mens Pontoppidan bevæger sig oppefra og ned, fra det store perspektiv til det lille, nære, snurrer Bang omkring sit emne eller sin tanke. Som Bang selv beskrev det i bogens forord: »Denne Uro og Mangfoldighed bunder, tror jeg, i det Syn, ingen kan forandre. Jeg sér nu en Gang saaledes. Jeg sér mine Personer kun i Billede efter Billede og kun i Situation efter Situation ...«

Anderledes med Pontoppidan der er lige så rolig som Bang er urolig. Det giver hans sprog en blød rytme og breder detaljerne ud i flademaleri der hele tiden omslutter personer og begivenheder. ■

Vejen til Selsø Kirke, som Pontoppidan boede tæt på i sine unge år (i Østby). Foto: Henrik Sylvest.

Apostrofale forhold

Christian Munk, cand.mag. i lingvistik

Flyvekomma, ping eller fnytt. Kært barn har mange navne; det gælder også apostroffen. Men den er nu ikke altid en kækommen gæst i Jensen's Bøfhus, Stryhn's Leverpostej eller Ro's Torv.

I begyndelsen af oktober skabte det internationale overskrifter at Rat für deutsche Rechtschreibung nu tillader den såkaldte *idiotapostrof* eller *båtnakkeapostrof*. Det kunne man læse i bl.a. The Guardian og på TV 2. Men er den et tegn på engelsk indflydelse? Og hvad er faren for at den vinder indpas i det danske sprog?

Hvor kommer apostroffen fra?

Siden apostroffen blev taget i brug af den venetianske litterat Pietro Bembo i 1496, har den været brugt som et udeladelsestegn – altså for at vise at et ord er reduceret fra sin fulde skrevne form. Apostroffens anvendelse bredte sig hurtigt i de europæiske sprog. I det engelske satte man en overgang apostrof i stedet for det lydløse e imod slutningen af ord (*lov'd*, *stor's*), men det endte med at blive standardiseret så de enslydende s-ender for flertal, ejefald eller begge dele kunne adskilles på skrift ved hjælp af apostroffen.

På mange sprog blev apostroffen også en slags stødpude mellem ord og orddele som man helst ikke ville skrive sammen. Det kunne fx være tal, forkortelser eller fremmedord.

Hvordan er de danske regler?

I forbindelse med ejefald bruges apostroffen almindeligvis kun når s'et udelades, og det sker efter konsonanterne *s*, *z* eller *x* (§ 21.2 i Retskrivningsordbogen). Dette er uafhængigt af udtalen, så *bordeaux* skal skrives med apostrof i ejefald, mens *Alice* eller *Prince* skal have et -s.

Apostroffen har også en stødpude-funktion i

dansk, fx i ord som *tv'et* eller *1970'erne*. Dog ikke efter punktum som i *cand.mag.en* eller *Frederik 10.s* (§ 6.1 og § 21.3a i Retskrivningsordbogen).

Hvordan er de tyske regler så?

De tyske regler om ejefaldsapostrof minder meget om de danske, men her er udtalen afgørende, så de medtager endelsen -*ce* som en s-endelse. Således skriver de altså *Alice'i* i ejefald (E.9.1 i *Amtliches Regelwerk der deutschen Rechtschreibung*).

Det som har vist sig at være kontroversielt, er at rådet i de nye regler fra 2024 tillader -'s efter egen-
navne, men kun når den sammensatte helhed også er et egennavn (E.9.E1 *ibid.*). Det er altså en valgfrihed, ikke et krav, og det er nok indført for at man i officielle dokumenter med god samvittighed kan referere til virksomheder med den stavemåde de selv bruger.

Hvor bærer det hen?

Der er tale om en meget lille ændring i et helt specifikt tilfælde, så jeg tror ikke det er nogen form for glidebane. Meget vel kan det være en engelsk påvirkning, men det kan lige så vel være den omtalte stødpude der er på spil: Nogle sprogbrugere ser måske egennavne som uforanderlige og vil derfor markere et skel mellem navnet og endelsen. På dansk bruges det kun i helt særlige tilfælde hvor det pågældende ord er svært at læse eller er tvetydigt, fx *Rasmus Rask'sk*, *Albert'er/Alberte'r* (§ 6.4).

I 2016 droppede Jensens Bøfhus apostroffen, og Bruuns Galleri fulgte trop i omkring 2018. Så må vi se om og hvornår Stryhn's og Ro's Torv gør det samme. ■

Rat für deutsche
Rechtschreibung

En wjarselwin af ord

Prof. Dr. Elin Fredsted, Flensborg og Jels

Suutje og aggevars er blandt yndlingsordene i et grænseland med fem sprog.

I løbet af februar og marts 2024 markerede Region Sønderjylland-Schleswig den særlige sproglige mangfoldighed i vores femsprogede dansk-tyske grænseregion. Den organisatoriske ramme var Kulturaftalen, som i årene 2021-2024 har været en del af Region Sønderjylland-Schleswigs fremragende kulturarbejde, og et af initiativerne var en konkurrence: *Hvad er dit yndlingsord?* – på dansk, tysk, nedertysk, frisisk eller sønderjysk. For at gøre grænselandets indbyggere nysgerrige blev der allerede i februar opstillet et to meter højt ord i Flensborg (VIPSTERT, sønderjysk for 'vipstjert') og i Sønderborg (STAHOI, nordfrisisk for 'ståhej'), og det gav pote: Over 2.000 indsendte deres yndlingsord.

Schapptüüch med mere

En jury, der bestod af repræsentanter for de fem sprog, udvalgte otte vinderord – herunder mindst et fra hvert af de fem sprog. Seks af vinderordene var indsendt af privatpersoner, og to af skoleklasser i regionen.

De otte vinderord var: *suutje* [zu:tʒə] (adj., nedertysk: 'rolig', som opfordring, 'tag det med ro'), *pyt* (rigsdansk), (*es*) *flutscht* (vb., tysk: 'går som smurt'), *krüsch* (adj., nordtysk reg.spr.: 'kræsen'), *glant* (adj., sdr.jysk: 'hyggelig og fornøjelig'), *latje batje* [latʒə batʒə] (nordfrisisk: 'lidt efter lidt'), Ackewars [aɣə'va:s] (sb., nedertysk, nordtysk reg.spr., og på sdr.jysk: *aggevars*, 'bøvl'), *flenerk* ['flæ,nørk] (sb., nordfrisisk: 'sommerfugl').

Juryen besluttede også, at følgende ord skulle have en særlig anerkendelse: *vigeliensch* [figə'li:nʃ] (adj., nedertysk: 'raffineret'), *søde* [sø:də] (sdr.jysk: tiltaleord til en person, man holder af), *luschern* (vb., nordtysk reg.spr.: 'smugkigge'), *Schapptüüch* (sb., nedertysk: 'det fine tøj, der hænger i skabet')

SUUTJE stillet op i Schleswig By. På billedet ses vindere af konkurrencen samt politikere fra Schleswig, herunder borgmester Stephan Dose (SPD) over E't. Foto: Tim Riediger.

og *wjarselwin* (sb., nordfrisisk: 'hvirvelvind').

Under udvælgelsen af vinderord lagde juryen vægt på hyppigheden blandt de indsendte ord, ordets daglige anvendelse, dets forankring i sproget, dets repræsentativitet for regionen samt dets særpræg på de respektive sprog.

Sprogkontakt og afsmitning

Der var i alt 173 indsendte sønderjyske ord og vendinger. En del af dem kunne imidlertid også – med en lidt anden stavemåde – have været indsendt som nedertyske eller tyske ord.

Det gælder ord som substantiverne *blom* (blomst), *mantel* (frakke), *møts* (hue), *feuel/feul-duch* (karklud), *snupduch* (lommelørklæde), *plom* (blomme), *poppe* (dukke), *puse* (hjemmesko), *tort* (tærte), *aggevars* og adjektiver som *gemytle* (morsom, hyggelig), *gelassen* (afslappet og rolig), *etepe-tete* (at være fin på den), *kandidel* (rask, munter), *dingelvorn* (ved at falde fra hinanden), *tumpe* (tosset – men også brugt som forstærkende udtryk i f.eks. *tumpe glant*, dvs. f.eks. 'vildt hyggeligt'), *sinne* (langsom). Også *pissel* og *dø(r)ns* (hhv. kold og opvarmet stue) har nedertyske rødder, men har formentlig også været i brug nord for Kongeåen. *Klyt* (nedertysk *klüttern*) kan både bruges som substantiv og verbum. Verbet betyder egentlig at småsyle med et arbejde, men substantivet bruges nu til dags om uprofessionelt og sjusket arbejde. Ordet *tedåd* ['te,dø:d], der bruges om en ingrediens til en opskrift, kommer formentlig fra det

nedertyske *Todaat*: »Hon ka it bach æ kach; hon hæ it æ tedåde«.

Blandt de indsendte verber er der også lån fra tysk, f.eks. *platzet* (*geplatzt*, punkteret). Også *ruktsuk* og *rats-spats* i ordlisten stammer fra tysk talesprog (*ruck-zuck*, *ratz-fatzt*), som betyder 'lynhurtig'. I et ord som *kritkåe/kritbae* (trillebør) gemmer sig verbet *å krit*, der kommer fra frisisk og betyder 'at skubbe'.

Der blev indsendt sønderjyske enkeltord som *bom* (bolsjer), *bajs* (baby), *veekach* (franskbrød), *moch* (møj), *hoppajt* (tudse), *fek* (lomme), *buddeknippe* (mavekneb), *mut* (kys), *mærrelau* (middagspause), *peggel a* (stikke af), *kyt* (kaste), *pummel* (en bolle), *ross* (arbejde uordentligt), *å smusk* (at småregne), *jamsk* (utilpas), *ajaske* (udmattet), *grum* (dygtig), *snutte* (fræk), *spin'kuen* (edderkop).

Men der blev også indsendt faste vendinger og talemåder: *mut å mojn* (kys/knus og goddag/farvel); udtrykket bruges f.eks. foran banegården i Vojens som markering af en korttidsparkeringsplads), *bol' æ snut* (ti stille), *pick lich å æ vinne* (bank lige på ruden), *æ e ve å syssel æ hus* (jeg er ved at rydde op og gøre rent i huset), *tak for æ bøj* (tak for invitationen), *de smuske* (det småregner), *vi ska langs no* (vi skal af sted nu; bruges også om at gå i byen sammen), *de nøtte it en katsvat* (det nytter ikke en pind, en kattehale), *do ka få nowen o æ dækel* (du kan få en på hovedet), *sinne me æ vinne, sinne gas* (begge udtryk betyder 'tag det med ro'), *han hæ en makke*

i æ skalle (ordret: »han har en fejl i skallen«, ca.: »han er ikke for klog«, jf. tysk: »er hat eine Macke im Schädel« – Macke kommer oprindeligt fra jiddisch og betyder 'en fejl'), *lav no ingen vundlebee* (lav nu ingen dumheder). Mit personlige yndlingsudtryk er *de e a/æ it jauns van* (det er jeg ikke sådan lige vant til) – en typisk sønderjysk litote, der bruges, når man vil udtrykke sig absolut negativt om noget. En hel lille historie får vi også: *Æ kritbae ste neæ ve æ kalgoßlach å æ gigte i alle granåte!* (trillebøren står nede ved havelågen og er leddeles i alle samlinger).

Nedsættende betegnelser for personer valgte juryen at se bort fra. Ellers havde *æ fisseman'* med ret høj frekvens blandt de indsendte ord kunnet komme i betragtning. Ofte ser man ordet fejloversat til 'fugleskræmsel', hvilket ikke er korrekt: *Æ fisseman'* blev sat op i høsttiden på en kornmark hos den bonde, der var kommet bagefter med at få sit korn bjerget. Ordet bruges imidlertid også nedsættende om en usoigneret person.

Holdes i hævd af privatpersoner

Og så lige et lille suk til sidst: Af de tre autoktone sprog (dvs. oprindeligt hjemmehørende på stedet, red.) blev nordfrisisk og nedertysk repræsenteret i juryen af hhv. en forsknings- og formidlingsinstitution. De etablerede standardsprog dansk og tysk behøver vi ikke at tale om i denne sammenhæng; de er skolesprog, mediesprog og institutionssprog, der blev repræsenteret af to af regionens uddannelsesinstitutioner. I juryen blev kun sønderjysk repræsenteret af en privatperson (undertegnede).

Der findes nemlig ingen institution i grænselandet, hverken nord eller syd for grænsen, der ser det som sin opgave at udbrede kendskabet til sønderjysk – endsige forske i sproget. Jeg optræder af og til med gæsteforedrag hos institutioner, der støtter op om nedertysk og frisisk syd for grænsen, men hvor er støtten fra dansk side til at bevare og udbrede viden om sønderjysk som en del af vores kulturarv og vores dagligdag i den dansk-tyske grænseregion? ■

Sprog der forvildes og sætter frø

Mikael Fabrin

Sproget skal ikke kanøfles. Snarere skal det have lov til for eksempel at *kartofle* – dvs. *stængle* nye knolde gennem moderkartofflens øjne. Vi har kigget i ordbogen *Livets verber – tilføjelser til Nudansk Ordbog*.

Foråret indbyder til at gå ud i naturen og åbne sanserne. Oplevelsen vil måske blive endnu større hvis man tager ordbogen *Livets verber – tilføjelser til Nudansk Ordbog* med sig. Bliver blikket fanget af en svulmende knop, og man søger inspiration under opslagsordet *knop*, finder man ikke noget. Slår man derimod verbet (*at*) *knoppe* op, kan man læse følgende:

knoppe -r, -de, -t: At være i verden som bladknop el. blomsterknop ○ At folde sig ud og lade sig transformere til blad/blomst SKUDE *foråret er vores bedste tid, da knopper vi saftigt fra alle grene*

Ordbogen lukker op for et nyt perspektiv. Man bliver gjort opmærksom på at man kan være i verden som andet end et menneske. Og ifølge forfatteren, Shékufe Tadayoni Heiberg, er det netop hvad denne ordbog giver sprog til.

Hun har ikke blot omdannet dyre- og plantenavne til verber, men også dannet verber af substanser, fx (*at*) *pytte*, (*at*) *granitte*, og af fænomener, fx (*at*) *morgne*, samt af biologiske livsformer, fx (*at*) *skove*, dvs. »at findes som en samling træer, der sammen danner et robust habitat«. Af sidstnævnte eksempel er det tydeligt at Shékufe Tadayoni Heiberg ønsker at redefinere nogle gængse udtryk der »hører fortiden til og ikke kan bringe os bæredygtigt ind i fremtiden«, som hun forklarer det i introduktionen. Hun skriver videre: »Det danske sprog rummer mange gode elementer, men et årtusindes forskellige magtagendaer har tæret på det, stækket det og brugt det som redskab til at fremme egne interesser. I løbet af det seneste århundrede er sproget blevet justeret i industrielle, instrumentel-

le og voldsnormaliserende retninger, som yderligere distancerer os fra vores omgivelser.«

Den sansede væren

Disse tanker taler ind i en gryende og voksende bevidsthed om at naturforvaltning ikke blot skal tage hensyn til menneskets behov og synspunkter, men også til de væsener der agerer i økosystemerne.

Men en sådan holdning møder modstand. Som forfatter Mathilde Walter Clark siger i Weekendavisen: »Hvis man bare stilfærdigt påpeger, at de andre dyr findes som dyr, så er man op igennem historien blevet kaldt sentimental.« (26. jan. 2024). Hun gør op med ideen om at mennesket har en ophøjet status, og siger: »Som om det er op til os at benævne, hvem der har væren, og hvem der har ikkeværen.« Mathilde Walter Clark vandt i 2023 Weekendavisens Litteraturpris for sin bog *Det blinde øje*, der blandt andet gør rede for hvordan sproget kan forføre en hel nation, så aflivningen af 17 mio. mink kun kom til at handle om økonomisk tab og ikke om dyrene selv. Hvad var det sproglige virkemiddel? »Man opfinder et teknisk sprog rettet mod rationalisering, for ikke at tale om, hvad der faktisk foregår, i mere dagligdags termer«, forklarer Mathilde Walter Clark (WA, 26. jan. 2024).

Shékufe Tadayoni Heibergs ordbog er et modspil til denne sprogbrug. Hun benytter bevidst et subjektivt, ja, ligefrem poetisk, sprog til at vække vores fascination af naturen, eftersom det vi knytter os følelsesmæssigt til, også vil være det som vi får lyst til at beskytte og værne om. Et eksempel som er typisk for de fleste opslagsord i ordbogen, er opslagsordet (*at*) *bøne*, hvor hønen præsenteres som et sansende væsen i stedet for som et produktionsdyr. Efter oplysninger om bøjning følger en

Foto: Martin Lund,
Langebjerg Skov, ml.
Haraldsted og Skee, 2014.

sætning der forklarer hvordan opslagsordet manifesterer sig i naturen og i historien. Derefter følger en kort definition og et eksempel på verbets brug i overført betydning:

høne *-r, -de, -t*: At være i verden som høne ○ At leve i små flokke og spise meget varieret ○ At nedstamme fra dinosaurer og huske en tid med helt andre samlevende arter ○ At tilpasse sig dygtigt til nye livsbetingelser. i.o.b.: At møde forandringer med ophøjet ro og gebærde sig i det nye som én, der aldrig har lavet andet
◊FUGLE, DUE, FJERE

Ordene i kapitæler er beslægtede begreber og opslagsord som læseren kan gå på opdagelse i. I andre tilfælde møder man disse såkaldte livets verber i selve definitionerne. Et repræsentativt eksempel er definitionen i opslagsordet *(at) bøge*:

bøge *-r, -de, -t*: At være i verden som bøgetræ. At bestræbe sig på at udvide flokkens territorie fra en midte og ud. At barkе glat og gråligt. At knoppe i maj og blade ægformet og helrandet. i.o.b.: At opbygge robusthed for sidenhen at bruge det til at støtte og styrke andre med ◊BOGE, SKOVE

Resultatet er finurlige udtryk der fletter sig ind i hinanden og bliver stærke metaforer for hvordan levende organismer interagerer på tværs af diverse habitater.

Naturens poesi på vinger

Det lader til at et poetisk og subjektivt sprog frem for udelukkende et sagligt og objektivt sprog er blevet et accepteret redskab til at gøre flere opmærksomme på behovet for at beskytte naturen og miljøet. Som biologen Michael Stoltze siger i et

Shékufe Tadayoni Heiberg er født i 1987 i Teheran, men kom til Danmark som spæd. Hun er cand.mag. i litteraturvidenskab og er bl.a. forfatter og skønlitterær oversætter fra persisk til dansk, samt selvstændig forlægger på forlaget Uro. Som forfatter har hun en aktivistisk og utopistisk tilgang til sprog og arbejder med at udvide sprogets og dermed også tænkningens rammer. Shékufe har været i Modersmål-Selskabets bestyrelse.

interview i Weekendavisen den 17. jan. 2025 i forbindelse med sin modtagelse af Weekendavisens Litteraturpris 2024 for sit opslagsværk *Danske dagsommerfugle – naturens poesi på vinger*: »Jeg forsøger at fortælle historier om [sommerfuglene] frem for bare at beskrive dem, og jeg skildrer hver art som sin egen lille fortælling. Jeg skriver bevidst i bogen, hvad mit subjektive indtryk af arten er. Basker den med vingerne? Eller sidder den helt stille? På den måde kan fakta og poesi befrugte hinanden.«

Denne undfangelse mellem fakta og poesi afføder et sprog som kan ændre vores måde at opfatte virkeligheden på og give næring til en stærk naturfølelse, en dyb glæde ved naturen. Og den mærker man i Shékufe Tadayoni Heibergs ordbog, som åbner vores øjne for den forunderlige verden der er derude og indbyder os til at »træde ind i uendelig mange andre måder at være i verden på«. Foråret kalder! ■

Shékufe Tadayoni Heiberg: Livets verber – tilføjelser til Nudansk Ordbog, OVBIDAT, 2024. ISBN: 978-87-94502-22-1 (3. udg.).

Tip en 13'er!

Alle tretten rækker har at gøre med ændringer fra 4. til 5. udgave af Retskrivningsordbogen. Afkrydsningen fungerer som på en tipskupon, altså kun én markering ud for hver sætning.

Sæt cirkel om **1** hvis første valgmulighed er eneste korrekte.

Sæt cirkel om **X** hvis begge valgmuligheder er korrekte.

Sæt cirkel om **2** hvis anden valgmulighed er eneste korrekte.

1.	Jeg mødte en stolt catalonier ↔ catalaner fra Barcelona.	1 X 2
2.	Vinden peb ↔ pev i sprækkerne.	1 X 2
3.	Vil du have en smoothie med banan og papaya ↔ papaja ?	1 X 2
4.	Der var en kraftig odeur ↔ odør af hestestald.	1 X 2
5.	Det er lige meget ↔ ligemeget om du er tyk eller tynd.	1 X 2
6.	Jeg har læst alle abstractene ↔ abstracterne .	1 X 2
7.	Man må køre 130 km/t ↔ km/t. på motorvejen.	1 X 2
8.	Gågaden er fuld af hyggelige shops ↔ shopper .	1 X 2
9.	Den mistænkte bar en mørklilla ↔ mørkelilla jakke.	1 X 2
10.	I jubilæumsgave fik jeg en gylden slipsnål ↔ slipsenål .	1 X 2
11.	Fasanen laver pilformede ↔ pileformede fodaftryk i sneen.	1 X 2
12.	Han besøger jævnlig ↔ jævnligt sin mor.	1 X 2
13.	Jeg er ikke særlig ↔ særligt interesseret i fodbold.	1 X 2

Den udfyldte tipskupon skal være os i hænde senest den 5. maj på ic@modersmaalselskabet.dk eller Ingrid Carlsen, Skovvænget 20, 2.th., 6100 Haderslev. Blandt korrekte svar findes en vinder af Kirstines ABC på fynsk.

© CHRISTIAN MUNK OG MARTIN LUND, MODERSMÅL-SELSKABET.

Rematerialisering kan indebære en poesi der opvejer elementet af hærværk. Skiltet kan ses på Prinsesse Charlottes Gade 45 i København. Oprindelig tekst: »Henstille af cykler mod facaden forbudt. Fjernes uden ansvar«. Fotograf ukendt.